

Ljndeni

SIMON STÅLENHAG

SLUČKA

Slučka

Vyšlo aj v tlačovej podobe

Objednať môžete na

www.lindeni.sk

www.albatrosmedia.sk

Ljndeni

Simon Stålenhag

Slučka – e-kniha

Copyright © Albatros Media a. s., 2019

Všetky práva vyhradené.

Žiadna časť tejto publikácie nesmie byť rozširovaná
bez písomného súhlasu majiteľov práv.

ALBATROS **MEDIA**

Spomienky zbierame a zabúdame. Vymýšľame príbehy čoraz viac vzdialené realite. Koľko sa nám ich nakoniec zvýši? Čo nám po nich okrem zabudnutia a dymu zostane?

Peter Nilsson, VESMÍRNE SVETLO, 1992

Slučka sa nachádzala hlboko pod zemou. Išlo o obrovitánsky kruhový urýchlňovač častíc a výskumnú stanicu experimentálnej fyziky rozprestierajúci sa okolo ostrovov v severnej časti jazera Mälaren – od Hilleshögu na východe takmer až po Härjarö na severe; na západ sa tiahol popri Björkfjärden a západnom pobreží Adelsö až k ostrovu Björkö a jeho vikinským pamiatkam na juhu. Prítomnosť Slučky bola citelná na celom území súostrovia. Zamestnávala našich rodičov a miestne cesty i vzdušný priestor strážili služobné vozidlá Štátnej energetiky. V okolitých lesoch, na čistinách a lúčach sa pohybovali podivné stroje. Na povrch zeme sa drali vibrácie, cez tehlové steny a eternitové strechy prenikali až do našich obývačiek.

Okolie zamorili rozmanité prístroje a kovový odpad z elektrárne. Obzoru dominovala silueta chladiacej veže reaktora v Bone, neustále blikajúca výstražným zeleným svetlom. Keď človek priložil ucho k zemi, začul tlkot srdca Slučky – pradenie gravitrónu, majstrovského inžinierskeho veľdiela, ktoré bolo jadrom celého experimentu. Elektráreň bola prvá svojho druhu na svete a hovorilo sa, že jej energia dokáže hýbať samotným časopriestorom.

SLUČKA – STRUČNÉ DEJINY PROJEKTU

Prevratná sila jadrovej energie sa naplno prejavila na konci druhej svetovej vojny. Nebolo pochyb, že rozsiahly výskum v oblasti fundamentálnej fyziky povedie k prelomovým poznatkom nevídaných spoločenských a vojenských rozmerov. V Sovietskom zväze začali vďaka náhodnému objavu magnetrónového efektu stavať prvé fascinujúce magnetické lode, ktoré otriasli dopravným priemyslom. Všetko nasvedčovalo tomu, že širokospektrálny výskum prinesie ovocie. Aj Švédsko postupne zavádzalo množstvo skúšobných výskumných programov, okrem iného v oblasti jadrovej syntézy. V takejto atmosfére začiatku päťdesiatych rokov sa zrodila myšlienka vybudovať urýchľovač častíc vlastnený i riadený štátom. Čoskoro sa ukázalo, že pôjde o najväčšie zariadenie svojho druhu na svete. Malo byť dokonca výkonnejšie ako nedávno dokončená elektráreň v Nevade.

Projekt nazvali Zariadenie pre výskum vysokoenergetickej fyziky, no ľudia ho zväčša volali Mälarenský urýchľovač alebo jednoducho Slučka. Riadil ho

novovzniknutý Štátny úrad pre energetiku, v ktorom pôsobilo asi dvadsať výskumných tímov a stodvadsaťdeväť vedcov a doktorandov. Celý projekt mal vrátane technického personálu dohromady zamestnávať niekoľko tisíc ľudí. Výstavba sa začala v roku 1961 a trvala osem rokov. Slučku slávnostne otvorili v roku 1969 a prvý experiment sa uskutočnil v júli 1970. Kapacita sa postupne zvyšovala a až do ukončenia prevádzky v roku 1994 bola najvýkonnejším urýchľovačom častíc na svete.

Ilustrácie v tejto knihe sú zasadené do oblasti Mäläröarna, kde som vyrastal, a pojednávajú o dobrodružstvách, ktoré som tu s rovesníkmi zažil ako dieťa. Samotnú elektrárňu, jej zariadenie a prístroje som sa snažil vykresliť čo najpodrobnejšie. Obrázky a opisy vychádzajú jednak z množstva mojich vlastných poznámok a fotiek, ako aj z dokumentácií od výrobcov a dodávateľov strojov, ktorej som prešľudoval kvantá. Účelom tejto práce rozhodne nie je podať objektívnu a vyčerpávajúcu výpoveď o vzostupe a páde Slučky a Štátnej

energetiky. Ide skôr o subjektívne a miestami zábavné historky o tom, ako ich existencia ovplyvnila okolitú krajinu, miestnych ľudí a naše detstvo. Tu a tam som sa od súostrovia Mäläröarna musel vzdialiť, aby som navštívil aj ďalšie miesta tematicky súvisiace s touto prácou.

Nasledujúce príbehy som zaznamenal tak, ako si ich doteraz vybavujem ja a moji rovesníci, a to hlavne môj kamarát Ola. Ten má fotografickú pamäť a dodnes si spomína i na najnepatrnejšie detaily z našich školských čias. Za pomoc so zápiskami som mu nesmierne vďačný.

Simon Stålenhag, Kungsberga, jar 2014

VRAK PRI OSTROVE BASTLAGNÖ

Ohromný vrak lode M/S Ancylos bolo zo Svartsjölandet dobre vidieť zo severozápadného výbežku ostrovčeka Göholmen. Týčil sa nad obzor na druhej strane úžiny Björkfjärden. V modravom vzdušnom opare z diaľky pripomínal juhoamerickú náhornú plošinu, vodorovný obdĺžnik vytrčajúci nad korunami stromov. Plánovali sme sa tam po ľade vydať každú zimu, hneď ako zamrzne voda, no ak si dobre pamätám, nikdy sa nám to nepodarilo.

M/S Ancylos postavili lodenice Wimanvarven v Sundsvälle začiatkom šesťdesiatych rokov ako jednu z prvých jednoturbínových magnetrínových lodí. Pôvodne mala prepravovať rudu na trase Tundraleden, ale po spustení Slučky ju odkúpila Štátna energetika. V rokoch 1962 – 1968 vozila do úžiny Prästfjärden obrovské množstvá výkopového odpadu, z ktorého tam neskôr postavili súostrovie Mälarkransen. Po havárii pri ostrove Alholmen v júli 1969 ju vyradili z prevádzky a odtiahli do lodenice na Bastlagnö. Pre zdĺhavé súdne prietahy sa na nej oneskorili servisné práce a keď Wimanvarven po Uralskej kríze v roku 1978 išli do konkurzu, upadla celá záležitosť do zabudnutia. Štátna energetika nakoniec po nátlaku verejnosti a Úradu na ochranu životného prostredia v roku 1995 vrak zdemolovala.

NÁPRAVA PRI STAVSBORGU

Raz cez prestávku prišiel Olof k monoklu. Chcel sa uliať zo školy, a tak som sa pridal. Bežali sme cez polia a zakrádali sa lesíkmi, aby nás učitelia nevideli.

Olof mal dobrodružnú povahu a bol za každú srandu. Keď sme dorazili k Stavsborgu, pomaly sa už stmievalo. Uprostred poľa ležal ten podivný kus železa. Rozbehli sme sa k nemu. Olof naň, samozrejme, hneď začal šplhať, zatiaľ čo ja som sa triasol od zimy a padala na mňa únava. Sledoval som, ako sa snaží ubrániť svoju pevnosť pred robotickými učiteľmi, no po chvíli sme sa začali hádať. Ja som chcel ísť k Olofovi pozerať film, no jemu sa nechcelo. Navrhoval, že si postavíme bunker a prespíme v ňom. Už ani neviem ako, ale z hádky sa strhla bitka. Váľali sme sa v snehu, ťahali sa za vlasy a tĺkli päťami. Naše čiapky a palčiaky sa povalovali v snehu. Nakoniec sme si celí vyčerpaní, lapajúc po dychu, sadli pod nápravu. Olofovi spadlo niečo do oka a zveril sa mi, že jeho otec má depresiu. Nakoniec sme sa vydali ku mne hrať Sonic a práve v ten deň som mu ukázal, ako sa dostať do ďalšieho levelu.

ELEKTRÁREŇ V BONE A OSSIAN

Trojicu chladiacich veží v Bone bolo v okolí Mälaröarna vidieť odvšadiaľ. Týčili sa z polí v severnej časti ostrova Munsö neďaleko obce Bona. Veže slúžili na odvod tepla z gravitrónu, jadra Slučky, odkiaľ elektráreň čerpala obrovské množstvo potrebnej energie. Prostredná veža merala dvestopäťdesiattri metrov a spolu s ďalšími dvomi dominovala krajine v údolí Mälardalen.

Signál sa spúšťal každý večer o šiestej. Zo začiatku bolo zo zeme cítiť vibrácie, tie postupne prešli do prerušovaného trúbenia a napokon doznievali ako echo rozliehajúce sa po okolí. Zvuk nasledoval vždy po pravidelnom znovunastavení pätnástich obrovských odhmlievacích ventilov umiestnených v chladiacich vežiach. Signál tak, podobne ako kedysi kostolné zvony, plnil v každodennom živote miestnych obyvateľov aj praktickú úlohu. Po jeho zaznení všetci vedeli, že je čas pobrať sa domov na večeru.

Zvuk som po prvýkrát počul zblízka v auguste 1991. Jedného dňa ma Ossian po družine vylákal k sebe domov do Bony s príslubom, že si postavíme nové lego. Nakoniec sa to skončilo slzami.

Naše priateľstvo po príchode k nemu rýchlo ochladlo. Tie najlepšie hračky si nechal len pre seba a hneď ako sa zo školy vrátil jeho brat Oliver, prestal si ma všímať. Ich mama v kuchyni chystala večeru, keď sa spustil signál. Podlaha sa zachvela a mňa sa zmocnila hrôza. Ossian a Oliver mi hrdinsky vysvetlili, že trúbenie varuje pred haváriou reaktora. Hneď nato ma zavreli do skrine so slovami, že najlepšie bude ostať tam, pre prípad, že by celú Zem pohltila čierna diera. Potom sa s hrmotom rozbehli dolu do kuchyne a zjedli všetku pečenku.

Keď po mňa prišiel otec, trochu sa mi uľavilo. V aute cestou späť do Svartsjölandet ma uistil, že Zem celkom určite žiadna čierna diera nevcucne. Napriek tomu vo mne nepokoj neutíchal a ešte niekoľko nasledujúcich týždňov som očakával koniec sveta, hlavne keď sa blížil čas večere.

Simon Stålenhag 2012

OBLÚKOVÉ VEŽE V KLÖVSJÖ

Cez veľkonočné prázdniny sme sa išli lyžovať do Härjedalenu. Cestou mi otec rozprával o tamajších fantastických oblúkových vežiach, ktoré so zbožnou úctou v hlase označil za monumentálne dielo švédskeho inžinierstva. Ich účelom bolo premeniť energiu zostupných horských prúdov na elektrinu, pričom magnetický náboj matičnej horniny efekt niekoľkotisíckrát znásobil. Veže sa na obzore nad horskými končiarimi zjavili už hodinu pred cieľom. Pri každom stúpaní ma poštekľilo v žalúdku a nedočkavo som vykrúcal krk ponad vrchol kopca, aby som ich znovu čím skôr zbadal. S každým pribúdajúcim kilometrom sa veže zväčšovali.

V tú noc ma v karavane prebudil zvláštny zvuk. Posadil som sa a zbystril sluch. V tme bolo počuť chrápanie rodičov, no ešte čosi ďalšie. Cez tenké steny obytného auta sa dnu dralo vzdialené kvílenie, miestami pripomínajúce krik. Pozrel som von oknom. Medzi smrekmi sa črtalo údolie a v ňom jedna z veží. Nad vrcholom hory sa okolo konštrukcie so bzukotom rojili malé blesky. Tancovali studeným vzduchom a ich tiché skuvíňanie sa rozliehalo údolím. Celý vystrašený som zobudil otca. Vysvetlil mi, že ide o pozostatok statického náboja spôsobujúceho guľové blesky. Ten preskakuje medzi oceľovou konštrukciou veže a železnou rudou v zemi a je vraj na diaľku celkom neškodný. Úplne som tomu neporozumel, no upokojilo ma to, a tak som si šiel znovu ľahnúť.

DIAĽKOVÁ RUKAVICA

Keď sa robot dunivými krokmi valil cez ražné pole k policajnému autu, uvedomil som si, že sme to prehnali. Únosnú mieru sme v ten deň zrejme prekročili už pred niekoľkými hodinami. Možno už vtedy, keď sme sa vlámali do skladu pri Sätune a Olof vyvliekol von ten divný batoh. Zvláštne, že som si nič nevšimol ani vtedy, keď si natiahol tú veľkú rukavicu a vec sa pod celtovinou prebudila k životu. Alebo sme to prepískli ešte skôr, keď sme predpoludním ušli z domu? Prázdniny prinášajú toľko zážitkov, že je ťažké pamätať si všetky súvislosti. Možno sme v to ráno nemuseli do bazéna vysypať múku a prášok do pečiva. Z reakcie Olofovho otca sa dalo usúdiť, že to asi nebol dobrý nápad. Zdrapol syna za sánku a vrieskal mu rovno do tváre. Pamätám si, ako sme potom naštvaní sedeli v detskej izbe a hundrali čosi o neférovosti života. Olof si s očami opuchnutými od plaču masíroval sánku. Neskôr sme sa potichu vytratilí von a na nepríjemnú udalosť čoskoro zabudli.

V ten strašný okamih uprostred ražného poľa mi náš ranný incident pripadal ako spomienka z minulého života. Niektoré dni sú ako pokazené zlomyseľné hodiny. Čas zamrzne v pohybe a my za pár sekúnd zostarneme o niekoľko rokov.

OZVENOVÁ GUĽA

Pozdĺž východného pobrežia Munsö sa kedysi tiahol majestátny esker Uppsalaäsen navrhýšený z miliardy ton štrku a piesku z čias zaľadnenia. Stáročia ťažby viedli v druhej polovici dvadsiateho storočia k jeho vyhladeniu a východnú časť ostrova premenili na púštnu krajinu. V šesťdesiatych rokoch sa začalo s výstavbou Slučky a štrkovisko sa premenilo na zázemie pre mohutné stavebné stroje. Po dokončení projektu tu ostalo mnoho budov a strojov chátrať.

Matne si spomínam, že keď som mal asi štyri roky, vzal ma na Munsö starý otec. Pamätám si veľkú dutú oceľovú guľu. Vliezli sme dovnútra, kde sa to ozývalo ako v kostole.

Zo Svartsjölandet bolo spoza hrebeňa štrkoviska na druhej strane úžiny vidieť vyčnievať zabudnuté haraburdie. Za ním sa v diaľke črtali majestátne chladiace veže bonského reaktora. Druhá strana lákala všetkých (každý jeden štupeľ z Färingsö kul plány o expedícii na severskú Gobi na druhej strane úžiny), no jedného z nás fascinovala mimoriadne.

Jenny mala mentálne postihnutého nevlastného brata Percyho, ktorý šalel už len pri pohľade na Munsö v diaľke. Chodili sme s ním s Jenny na prechádzky a Percy zakaždým, keď to človek najmenej čakal, zvýskol: „ŽVUUUUNG!“ Znelo to, akoby sa snažil napodobniť cirkulárku. To bolo znamenie, že medzi stromami v diaľke zbadal Munsö. Percyho hlava fungovala ako ručička kompasu otočená tým smerom.

Tento pokrik bol v okolí dobre známy. Niekedy, keď Jenny stála pred tabuľou alebo mala čítať nahlas, ozvalo sa zrazu triedou hlasné „ŽVUUUUNG!“ Triedny šašo Morgan Pil načerpal polovicu svojho materiálu z napodobňovania Percyho.

Neskôr ten istý rok koncom letných prázdnin nám otcovia oznámili, že už fakt nie sme malí chlapci. Teraz išlo do tuhého. Pri tejto príležitosti sme si bez dovolenia vzali loďku Olofovho otca a namierili si to smerom k severskej Gobi na Munsö.

Ozvenová guľa na štrkovisku zívala prázdnotou. Keď do oceľových stien zadul vietor, vnútri to zľahka zahučalo. Kalle a Olof si to v momente namierili dovnútra a začali krikom skúmať ozvenu. Nad guľou krúžil pár nervózných kršiakov. Ja som ostal stáť vonku, spomínajúc na zážitok so starým otcom. Teraz si uvedomujem, že to bolo asi prvýkrát, čo som pocítil nostalgiu. Zvláštne, letný deň a traja deväťroční chlapci ponorení do hry, pričom jedného z nich zrazu vyruší spomienka na detstvo.

Jasné, že sme sa tiež chceli vykúpať v smaragdovozelených vodách štrkoviska. Olof poskakoval po veľkých okrúhlych kameňoch vyčnievajúcich nad hladinu a vyzeral pri tom ako astronaut.

Potichu som odplával za jeden z výbežkov. Tam sa mi naskytl výhľad na púšť tiahnucu sa až k obzoru, so zabudnutými strojmi pripomínajúcimi sloní cintorín. Niečo vyplávalo na hladinu, nie tú vodnú, ale v mojej hlave. „Žvuuuung,“ zašepkal som.

Ticho prerušil Olofov krik:

„NAŠIEL SOM VRAK AUTA!“

Rozbehol som sa za nimi.